

ΣΜΥΡΝΗ

Τραμ και αραμπάδες, ψαθάκια και φέσια σε κεντρικό δρόμο της κοσμοπολίτισσας Σμύρνης

Η καταστροφή μιας κοσμοπολίτισσας

Σεντούκια, κουτιά και αρχεία με υλικό που δεν είχε αγγίξει ανθρώπου βλέμμα έως σήμερα βγαίνουν στο φως και επιχειρούν να αναδείξουν τη «Νέα Υόρκη των αρχών του 20ού αιώνα», την κοσμοπολίτισσα Σμύρνη, 90 χρόνια μετά την καταστροφή της

ΤΗΣ ΜΑΙΡΗΣ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ

Η Σμύρνη καίγεται. Τα πάντα λεπτατούνται. Η οικογένεια της Ελένης Μπαστέα έχει μαζέψει τα πράγματά της. Δεν τρέχει όμως να γλιτώσει. Αντιθέτως, κλειδώνει την πόρτα. Η αδελφή της γιαγιάς της Ελένης φτιάχνει τσάι για όλους. Κάθονται στην τραπεζαρία και το πίνουν ατάραχοι. Προτού τραβήξουν την πόρτα πίσω τους, η γιαγιά πηγαίνει στην κουζίνα. Πλένει τα φλιτζάνια, τοποθετεί το σερβίτσιο στη θέση του και κλείνει το ντουλάπι. Θέλει να αφήσει το σπίτι της συγυρισμένο. Θα ξαναγυρίσει. Ετσι νομίζει. Και εκείνη την ώρα συλλογίζεται τον τούρκο γεφτόνα που την είχε

→ ΓΥΡΙΣΤΕ ΣΕΛΙΔΑ

Η περιοχή του Αθλητικού Ομίλου Σμύρνης πριν από την καταστροφή

πρωειδοποίησε: «Πρέπει να φύγετε. Σε λίγο δεν θα μπορούμε να σας προστατεύσουμε». Δεν τον είχε πιστέψει...

Είναι η ιστορία της Ελένης Μπασιτά, πρόσφυγος τρίτης γενιάς, που διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του New Mexico Ιστορία και Αρχιτεκτονική. Και μία από τις τρεις ιστορίες γύρω από τις οποίες πλέκεται το νέο ντοκιμαντέρ της σκηνοθέτιδος Μαρίας Ηλιού «Σμύρνη - Η καταστροφή μιας κοσμοπολίτικης πόλης, 1900-1922», που θα κάνει παγκόσμια πρώτη τη Δευτέρα στο Μουσείο Μπενάκη (κτίριο οδού Πειραιώς) και θα συνοδεύεται από μια σπάνια φωτογραφική έκθεση με πλούσιο ανέκδοτο υλικό (με 95 καρτέ) στο κεντρικό κτίριο του μουσείου στην οδό Κουμπάρη, με αφορμή τη συμπλήρωση 90 ετών από τη Μικρασιατική Καταστροφή.

«Γεννήθηκα στη Σμύρνη πριν από 90 χρόνια. Δεν ήμουν εγώ, ήταν ο πατέρας μου ο Ανδρέας που μεγάλωσε στο Κορδελιό. Από τα πρώτα χρόνια της ζωής μου η Σμύρνη με στοίχειωνε. Στους εφιάλτες μου η Σμύρνη καιγόταν και η θάλασσα γέμιζε πτώματα, γινόταν κατακόκκινη, και εγώ προσπαθούσα να σωθώ στριφογυρίζοντας στο κρεβάτι μου», λέει στα «ΝΕΑ» η Μαρία Ηλιού, ενώ φροντίζει τις τελευταίες λεπτομέρειες του διάρκειας 87 λεπτών ντοκιμαντέρ για το οποίο εργάστηκε εντατικά επί τέσσερα χρόνια μαζί με τον ιστορικό Αλέξανδρο Κιτρούφ και υλοποιήθηκε χάρη στην πολύτιμη συμβολή πολλών χορηγών.

«Όταν έφυγα για σπουδές στο εξωτερικό έμεινα έκπληκτη ανακαλύπτοντας ότι η δική μας Σμύρ-

νη του κοσμοπολιτισμού και της χαράς της ζωής, αλλά και η Σμύρνη της καταστροφής ήταν άγνωστη στο κοινό στην Ευρώπη και στην Αμερική. Η ιδέα να κάνω μια ταινία για τη Σμύρνη άρχισε να γίνεται εμμονή, αλλά περίμενα για χρόνια τη σωστή στιγμή».

Η ΕΡΕΥΝΑ. Η στιγμή ήρθε όταν το 2004 ξεκίνησε την έρευνά της στις Ηνωμένες Πολιτείες. Κατάφερε να μπει σε απρόσιτα μέχρι τότε αρχεία - όπως της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου και των Πανεπιστημίων Χάρβαρντ και Πρίνστον. Γνώρισε ανθρώπους που την έφεραν σε επαφή με συλλέκτες ή απογόνους Σμυρνιτών με σπάνιο υλικό. Οι πόρτες εξάλλου άνοιξαν ευκολότερα μετά το 2007, όταν το εμπόλμο ντοκιμαντέρ με το οποίο ασχολήθηκε, «Το ταξίδι, το ελληνικό όνειρο στην Αμερική», διακρίθηκε με το βραβείο καλύτερου ντοκιμαντέρ στο Φεστιβάλ του Χιούστον και κατατάχθηκε στις καλύτερες ευρωπαϊκές ταινίες για το 2008 από το Ινστιτούτο του Αμερικανικού Κινηματογράφου.

«Στη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου γνώρισα κάποιον που με συνέστησε στον Ρόμπερτ Νταβίντιαν. Ο παππούς του - Αρμένιος που ζούσε στη Σμύρνη - είχε στο σεντούκι του κλεισμένο ένα φιλμάκι μισής ώρας με σκηνές τόσο από την καθημερινή ζωή όσο και από την καταστροφή, αλλά δεν το έλεγε σε κανέναν διότι φοβόταν μήπως... τον σφάζουν οι Τούρκοι!

Λίγο προτού πεθάνει εκμυστηρεύτηκε στον εγγονό του πού βρισκόταν το υλικό. Ο Ρόμπερτ ταξίδεψε από το Λος Άντζελες στην Ουάσιγκτον για να μας φέρει το φιλμ, να

το συντηρήσουμε και να το αξιοποιήσουμε», εξηγεί η Μαρία Ηλιού, η οποία μέσα από το ντοκιμαντέρ της (σε συνεργασία με την εταιρεία Πρωτέας και το Ίδρυμα Φουλμπράιτ) αναδεικνύει τόσο την πολυπολιτισμική Σμύρνη των αρχών του 20ού αιώνα όσο και τη Σμύρνη της καταστροφής.

Η ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ. «Η Σμύρνη ήταν η Νέα Υόρκη της εποχής. Μια πόλη όπου ζούσαν μαζί με ισχυρούς δεσμούς Έλληνες, Τούρκοι, Αρμένιοι, Εβραίοι, Λεβαντίνοι, φτωχοί και πλούσιοι. Μια πόλη που

λειτούργουσε σαν μαγνήτης, που έδινε ευκαιρίες να ζήσεις το όνειρό σου», λέει η σκηνοθέτις.

Γι' αυτό και οι επισκέπτες της έκθεσης θα δουν στους τοίχους του Μουσείου Μπενάκη φωτογραφίες που δείχνουν την προκουμαία της πόλης, τα μαγαζιά, τους χορούς και τα γλέντια, παραστάσεις όπερας και βαρκάδες, ενώ μερικά χιλιάμετρα έξω από την «αλώβητη» πόλη, όπως τη θεωρούσαν οι κάτοικοί της, οι Τσέτες έσφαζαν και λεπλοτούσαν, μαζί βεβαίως με εικόνες από τις τραγικές ημέρες του Σεπτεμβρίου του 1922.

Για να αναδειχθούν όλα αυτά, εκτός από τις επιστημονικές θέσεις που εκφράζουν διακεκριμένοι ερευνητές, όπως ο Τζάιλς Μίλτον, συγγραφέας του βιβλίου «Χαμένος Παράδεισος», ο καθηγητής του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών με ειδίκευση στην Πολιτική Ιστορία της Νέοτερης Ελλάδας Θάνος Βερέμης και η εταίρος στο Kings College και με καταγωγή από τη Σμύρνη Βικτωρία Σολομωνίδου, ακούμε τις προσωπικές ιστορίες ανθρώπων όπως εκείνες της τουρκάλας ανθρωπο-

Πλήθος κόσμου παρακολουθεί τον ελληνικό στόλο από την προκουμαία της Σμύρνης το 1919

ΑΡΧΕΙΟ ΠΗΛΙΚΤΟΝ

IMPERIAL WAR MUSEUM

λόγου και ιστορικού στο Πανεπιστήμιο Σαμπάντσι Λεϊλά Νεϊζί, του γεννημένου στη Σμύρνη Αρμένιου Τζακ Ναλμπαντιάν και της Ελληνίδας Ελένης Μπαστέα.

«Μέσα από την ταινία επιχειρούμε να δούμε τα πράγματα όχι με την παλιά ματιά των σχολικών εγχειριδίων και να δείξουμε ότι δεν ήταν όλα άσπρα και μαύρα. Δίπλα στις τραγικές ιστορίες σφαγής και καταστροφής υπήρχαν ιστορίες μεγάλης φιλίας. Το κύλισμα του χρόνου πιστεύω ότι μας κάνει πιο νηφάλιους και οι νέες γενιές θέλουν πλέον πιο ήρεμα να μάθουν την αλή-

θεια για το τι συνέβη», επισημαίνει η Μαρία Ηλιοῦ.

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ.

Απόδειξη αποτελεί η ιστορία της Ιρέμ Γκουλφέμ, την οποία μετέφερε στην ταινία η ανθρωπολόγος Λεϊλά Νεϊζί. Η Ιρέμ Γκουλφέμ κατοχύωσαν από οικογένεια μεγαλογαιοκτημόνων της Σμύρνης. Όταν ο ελληνικός Στρατός μπήκε στην πόλη το 1919, ο πατέρας της βρισκόταν σε μια λέσχη και η οικογένειά του φοβόταν ότι δεν θα επιστρέψει. Προς έκπληξή τους όμως τον είδαν να φτάνει στο σπίτι σώ-

ος, συνοδευόμενος από έλληνες φίλους του, οι οποίοι του είχαν βγάλει το φέσι και το είχαν αντικαταστήσει με καπέλο, ενώ βασικό ρόλο στη διάσωσή του έπαιξε και το ότι μιλούσε ελληνικά.

Όταν όμως η Λεϊλά ρώτησε την Ιρέμ ποιος έβαλε τη φωτιά το 1922, εκείνη απάντησε ότι την είχαν μάθει: οι Έλληνες. «Είστε σίγουρη;» έσπειρε την αμφιβολία η ερευνήτρια. Και η Ιρέμ άρχισε να τηλεφωνεί σε φίλους της. Κάποιος θυμήθηκε ότι κοντά στην αρμενική εκκλησία του Αγίου Στεφάνου υπήρχε μια αποθήκη. Δεν μπορούσε να

θυμηθεί όμως αν είχε μέσα καύσιμα ή πυρομαχικά. Από αυτή την αποθήκη άρχισε η πυρπόληση της πόλης. Ποιος έβαλε τη φωτιά; Κανένας από τους φίλους της Ιρέμ δεν είχε την απάντηση. Επικρατούσε η συνωμοσία της σιωπής. Και το ερώτημα στο χείλι της τουρκικής μαρτυρίας μένει αναπάντητο, με την αμφιβολία να σκιάζει το βλέμμα: «Αφήσαμε την πόλη να καεί;».

Για να επιτύχει πιο αντικειμενικό αποτέλεσμα η Μαρία Ηλιοῦ θέλησε να επιστρατεύσει μαρτυρίες ανθρώπων που δεν ήταν φορτισμένοι συναισθηματικά λόγω καταγωγής. Μία από αυτές ήταν της Μίνι Μιλς, καθηγήτριας στο αμερικανικό Κολλέγιο Θηλέων της Σμύρνης.

Έκανε μάθημα όταν άκουσε φασαρία. Άνοιξε το παράθυρο και είδε τούρκους στρατιώτες να βρέχουν με βενζίνη κτίρια και να τους βάζουν φωτιά. «Τρομοκρατήθηκα», παραδέχτηκε η καθηγήτρια που έσωσε τις μαθήτρές της και έφθασε στην Ελλάδα.

Ο υπέργηρος σήμερα Αρμένιος Τζακ Ναλμπαντιάν κατάφερε να γλιτώσει. Πέρασε με την οικογένεια του στην Τύνιδα και από εκεί βρέθηκε στο Νιου Τζέρσεϊ. Ήταν παιδί όταν ο τουρκικός στρατός μπήκε στη Σμύρνη. «Άκουσα κραυγές. Και από το ίδιο παράθυρο που κάζευα τον κόσμο να περνάει είδα έναν έφιππο να σκοτώνει μια γυναίκα και σε λίγο έναν άλλο Τούρκο να εξαφανίζει το πτώμα. Είναι μια εικόνα που δεν μπορεί να σβήσει από τη μνήμη μου ύστερα από τόσα χρόνια», λέει στο ντοκιμαντέρ. Ωστόσο καταλήγει ότι «η πολυπολιτισμικότητα είναι ωραία και είναι αυτό που μου έδωσε η Σμύρνη».

Το ντοκιμαντέρ και η έκθεση

«Σμύρνη: Η καταστροφή μιας κοσμοπολίτικης πόλης», 1900-1922, έκθεση και προβολή του ντοκιμαντέρ (διάρκειας 87') από την Τρίτη στις 20.00 στο Μουσείο Μπενάκη (Κουμπόρη 1, τηλ. 210-3671.000, www.benaki.gr).

Προβολές καθημερινά (εκτός Τρίτης): 11.00, 13.00, 15.00. Τις Πέμπτες και στις 17.00, 19.00 και 21.00 (τις Πέμπτες 9/2 και 23/2 δεν θα πραγματοποιηθεί η προβολή στις 19.00). Κυριακή: 11.00 και 13.00.

Η πρώτη προβολή τη Δευτέρα στο Μουσείο Μπενάκη (Πειραιώς 138) στις 20.00.

Διάρκεια προβολών του ντοκιμαντέρ: 25 Ιανουαρίου - 11 Μαρτίου. Διάρκεια φωτογραφικής έκθεσης: 25 Ιανουαρίου - 26 Φεβρουαρίου

Η περιοχή του αθλητικού ομίλου Σμύρνης μετά από την καταστροφή

NATIONAL GEOGRAPHIC